

Verslag studieconferentie VCH

“Israël en het Oude Nabije Oosten”

– K. van der Zwaag –

Transparant 2.3 (1991) 24-25

De VCH organiseerde zaterdag 27 april een studieconferentie over Israël en het Oude Nabije Oosten. Dat onderwerp werd al bedacht voor het uitbreken van de Golfoorlog, zo memoreerde VCH-voorzitter drs. R. Kuiper ter introductie, maar het kreeg door deze oorlog wel een onverwachte actualiteit. Het thema van de conferentie kende een veelheid van aspecten, zoals vooral bleek tijdens de uitwerking op de conferentie en de discussie daarna. Zo kwamen onder meer aan de orde de vragen hoe men buitenbijbelse bronnen moest gebruiken met betrekking tot de gegevens uit de Bijbel, in hoeverre het gezag van de Bijbel hiermee opgespannen voet kon staan, hoe men om moest gaan met invloeden van de niet-joodse godsdiensten en gebruiken op het volk Israël, enzovoorts. Verder kreeg het thema ook een praktische spits door de bezinning op de bestaande leermethodes met betrekking tot de plaats van het volk en de geschiedenis van Israël.

De dag begon met een inleiding van drs. J. Odding, leraar van de Gereformeerde Scholengemeenschap 'Greijdanus' in Zwolle, over de plaats van Israël in de schoolboeken. Hij stelde dat het beeld van Israël in de loop der jaren steeds meer vervaagde. De thematische aanpak binnen het vak geschiedenis richt zich steeds meer op de prehistorie, de Grieken en de Romeinen en wat daarna komt, dit alles wel ten koste van Israël en Mesopotamië. En als men aandacht schenkt aan de gegevens van de Bijbel over Abraham en Israël, dan blijft onduidelijk hoe de schrijvers over de Bijbel denken. Vaak blijkt dan dat men de geschiedenis van Israël ten diepste als mensenwerk ziet.

Twee soorten

Er zijn volgens drs. Odding twee soorten boeken: zij die iets van de bijbelse gegevens overnemen en zij die de lotgevallen van Israël zo beschrijven dat het goddelijk ingrijpen achter het menselijk handelen verdwijnt. Dan is Mozes slechts iemand die de regels opstelt voor de godsdienst, is hij de stichter van de eerste (monotheïstische) wereldgodsdienst. Godsdienst in deze boeken heet soms ook een uitvinding van mensen (als het hen slecht gaat). Of men stelt kerken, tempels en moskeeën op één lijn. Odding concludeerde dat de belangstelling voor Israël en voor godsdienst in het algemeen af neemt. Ook wordt de geschiedenis van Israël losgemaakt van de tijd voor Abraham (de tijd vanaf de schepping dus).

Aan het eind van zijn referaat voerde Odding een pleidooi voor een nieuwe lesmethode waarin Israël op een bijbelgetrouwe manier aan de orde zou moeten komen. Beter is het volgens hem om daarbij een eigen methode te maken, in plaats van de oude aan te vullen met zelfgemaakte stencils. Het zou volgens hem goed mogelijk zijn om Israël in combinatie met gedeelten uit de wereldgeschiedenis te behandelen, zoals Abraham (en de tijd van Mesopotamië), Mozes en Jozef (met Egypte), David en Salomo (met Phoenicië), de tijd van de ballingschap (met die van de oosterse rijken), enzovoort.

Impulsief

Een wat impulsief en improviserend verhaal gaf dr. B. Maarsingh, theoloog en oud-docent aan de Rijksuniversiteit in Utrecht. Hij wilde vooral aandacht voor het feit dat de Bijbel een boek is met een boodschap, op grond waarvan de gegevens geselecteerd worden. De Bijbel is geschreven: “tot onze vermaning en vertroosting”. Hij wilde echter niet vervallen in de

“nonsens” van de Amsterdamse School (die de historische feiten ont-historiseert ten gunste van het verhaal, de boodschap), maar wel is volgens hem belangrijk om te vragen wie iets zegt, tot wie men iets zegt en onder welke omstandigheden men iets zegt.

Zo kunnen, aldus Maarsingh, bepaalde bijbelboeken iets verzwijgen, wat bij anderen juist op de voorgrond treedt. Soms worden de zonden van de kinderen voorgesteld als het gevolg van die van de vaders – in het geval wanneer die maar raak leven –, maar in het boek Ezechiël wordt ieder zelf persoonlijk verantwoordelijk gesteld. Daar wil men de jongere generatie niet opscheppen met de zonden van hun voorgelaten. In Kronieken lezen we niets over de misstappen van David (met Bathseba en Uria), omdat men daar nadruk wil leggen op de zegen die voortvloeit uit het dienen van God. Over de doortocht door de Schelfzee zegt de één dat een storm het water vaneen deed waaien, terwijl een ander Mozes met de staf uitbeeldt recht tegenover het water: Een symbolisch gebaar voor een volk in uiterste nood. Weer een ander voorbeeld: De woestijntocht wordt in Exodus en Numeri beschreven als een reis waarbij de Israëlieten steeds aan het “kankeren” waren (“nooit was het genoeg”), terwijl Hosea en Jeremia deze tijd zelfs zagen als de bruidstijd. Er waren immers geen afgoden, Israël leefde alleen van de zorg van God.

Chronologie

Een volgende spreker, drs. J. G. van der Land uit Barneveld, gaf een zeer specialistische uiteenzetting over de ‘bijbelse chronologie’. Twee jaar is hij al met dit onderzoek bezig. De geringe aandacht voor de historische feiten van de geschiedenis van Israël had zijns inziens alles te maken te maken met de bijbelkritiek, waardoor hele stukken als niet historisch werden afgedaan. Het Oude Testament is betrouwbare geschiedschrijving, aldus Van der Land, weliswaar niet gedichteerd en niet zonder inbreng van de menselijke factor. Maar toch is, zo zei hij, in de Bijbel nauwkeurig vast-[25]gelegd wat God wilde. Van der Land keerde zich tegen het ‘relationele’ waarheidsbegrip en het tweërlei waarheidsbegrip (de historische invulling en de ‘wezenlijke’ betekenis van de feiten). Hij citeerde een historicus die de chronologie ‘de ruggegraat van de geschiedenis’ noemde. Van der Land zette vervolgens uitvoerig uiteen dat volgens ‘zijn’ chronologie de Uittocht uit Egypte rond 1401 voor Christus moest hebben plaatsgevonden, en niet rond 1260 of 1445 voor Christus, zoals respectievelijk de late en vroege chronologie leerde. Het jaartal van de Uittocht is belangrijk omdat daaruit alle andere jaartallen zijn af te leiden. Evenals Odding pleitte ook hij voor een eigen leermethode waarin de bijbelse geschiedenis van Israël op geïntegreerde wijze met de omringende volken aan de orde kwam.

Moeilijk haalbaar

Prof. dr. K. R. Veenhof, hoogleraar Assyriologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden, belichtte in zijn verhaal de verhouding tussen Assyrië en de door dit rijk geannexeerde vazalstaat Juda, vooral ten tijde van het koningschap van Hizkia. Hij benademde het grote belang van de Assyrische bronnenmateriaal voor het verstaan van de bijbelse gegevens van het Oude Testament. Soms is te spreken van een “mogelijke beïnvloeding” van Assyrische gebruiken op die van de Israëlieten. In Deuteronomium wordt het volk gewaarschuwd wanneer zij een verwoeste stad zagen. Als men dan naar de oorzaak ervan vroeg, zei men: Omdat zij hun God hebben verlaten, daarom is al dat kwaad over hen gekomen. Ook het breken van de vazal-eesd, zoals ten tijde van Hizkia gebeurde, leidde tot wraak van de koning van Assyrië. Dat Hizkia “gezondigd” zou hebben, heeft mogelijk betrekking op dit breken van de vazal-eesd, een eed die immers ook in tegenwoordigheid van de eigen God, Jahweh, uitgesproken werd.

Het vinden van een “absolute chronologie” achtte prof. Veenhof wel erg moeilijk haalbaar. Men beschreef immers de eigen tijd vaak aan de hand van het bestaan van koningen. Als

zij er niet waren, dan werd het achterhalen van de juiste jaartallen wel heel moeilijk. Vaak sprak men ook op een vage manier van 'en het was in die dagen'.

Reactie

Tijdens de discussie reageerde Van der Land nogal scherp op de volgens hem bijbelkritische tendensen bij prof. Veenhof. Bijbelgezag hield voor Van der Land in het zo goed mogelijk in kaart brengen ophelderen van bijbelse feiten en jaartallen, dit alles om de bijbelkritiek de mond te snoeren. De Bijbel is een uniek stuk overlevering, niet wetenschappelijk en exact zoals wij dat nu verstaan, maar wel terdege betrouwbaar, zo stelde hij. Hij vergeleek het met een verslag van vijf getuigen van een auto-ongeluk. Als die vijf iets daarvan mededelen, dan is dat steeds op een andere manier, maar wel betrouwbaar, aldus Van der Land.

Volgens Veenhof had Van der Land er geen oog voor dat de Bijbel een literaire creatie was. "Vroeger was het zaak om de Bijbel en geschiedenis aan de ene kant, en de archeologie aan de andere kant, te combineren. Nu ziet men de Bijbel als religieuze en literaire bron en zijn er ook de gegevens van de archeologie, maar dan moet men eerst vragen waarom er een selectie is ontstaan. Dan pas komt de vraag van de verbinding". Het zoeken naar een chronologie vond hij een doodlopende weg. Ook kon men volgens hem de getallen van 40 niet letterlijk nemen. Die getallen symboliseren de tijdsperiode van een generatie. Als je dat alles letterlijk nam, kwam je in allerlei schijnproblemen terecht, vond hij.

Van der Land vond dit alles ver gaan in de richting van 'verwetenschappelijking' van de Bijbel. Hij reageerde nogal emotioneel toen een deelnemer sprak van 'gemillimeter' aangaande de chronologie. Dr. Maarsingh pleitte – als middenweg – voor een wederzijdse aanvulling van buitenbijbelse gegevens en die van de Bijbel. Kritiek hoeft niet negatief geladen te zijn, maar kan – en zo was ook volgens hem de oorspronkelijke inhoud – eenvoudig betekenen het zoeken naar de beste en juiste tekst. Ik heb de wereld er om heen nodig om de gegevens van het Oude Testament te begripen, zo stelde hij.

Uit deze studiedag bleek dat een puur historisch onderwerp, Israël en het oude Nabije Oosten, allerlei en vooral ook theologische problemen rondom het gezag van de Bijbel en de betekenis van de buitenbijbelse bronnen losmaakte. Men kwam er op de studieconferentie niet uit. Voor dr. Maarsingh was dit ook niet nodig. Het ging hem er om dat wij uit de Bijbel primair moeten weten wie God is. De historische gegevens zijn daaraan ondergeschikt, Maar dat betekent wel dat we de historische gegevens moeten serieus nemen, als geeft het echt niet dat we er niet (geheel) uit komen. We moeten ook wat overlaten aan ons nageslacht, reageerde hij laconiek.

Voor de VCH en alle christen-historici is genoeg huiswerk meegegeven om tot een bezinning te komen op vragen rond geloof en geschiedenis, ook omtrent de vraag hoe we de bijbelse geschiedenis moeten bezien. Daarbij is de Bijbel niet te herleiden tot een jaartallenboek, maar mag men de historie ook niet opofferen aan 'de moraal van het verhaal'. Zowel de verdedigers van het Schriftgezag, alsook de bijbelkritici dienen hun grens te weten. God werkt in de geschiedenis, concreet en werkelijk, maar Hij is ten diepste slechts door het geloof te kennen. Dat geloof richt zich niet op de geschiedenis, maar op de God der geschiedenis. En dan getuigen de feiten van de geschiedenis van de Magnalia Dei, de grote daden Gods.